

Lucia Bokorová

Syntetyczny obraz historii szkolnictwa na Słowacji - od początków piśmiennictwa w Państwie Wielkomorawskim do rozwoju szkolnictwa w okresie oświecenia

Kultura i Wychowanie 2, 18-22

2011

Artykuł został opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

Syntetyczny obraz historii szkolnictwa na Słowacji – od początków piśmiennictwa w Państwie Wielkomorawskim do rozwoju szkolnictwa w okresie oświecenia

Lucia Bokorová

Trnawa, Słowacja

bokorovalucia@gmail.com

słowa kluczowe: historia wychowania, szkoły średniowieczne, reforma, szkolnictwo jezuickie, oświecenie

Pierwszy akt intelektualny na terytorium Słowacji miał miejsce prawdopodobnie w 172 roku, kiedy rzymski cesarz Marek Aureliusz (Marcus Aurelius) przekroczył ze swoimi wojskami rzekę Dunaj i walczył z Kwadami przy rzece Hron. Marek Aureliusz był jednym z najbardziej wykształconych rzymskich cesarzy. Sam cesarz w swoich *Rozmyślniach* zaznaczył, że ich pierwszą księgę napisał „nad rzeką Hron”¹. Tak więc jedno z najbardziej znanych stoickich dzieł filozoficznych zostało napisane na terytorium Słowacji. Znaczenie tego wydarzenia ma jednak tylko symboliczny charakter. Ale można uważać je za pierwszy czyn intelektualny na obszarze współczesnej Słowacji².

1 Marcus Aurelius, *Myślenia k sebe* (prel. M. Okál), Bratislava: Vydavateľstvo Spolku slovenských spisovateľov. 4. Vydanie, 2006, I. kniha, s. 24.

2 Jablonský, V. *Z filozofického odkazu antiky, Marka Auréliia, Byzancie a kresťanstva solúnskych bratov Konštantína - Cyrila a Metoda*. In: *Cyril a Metod, Slovensko a Európa*. Zborník z medzinárodnej vedeckej konferencie. Trnava 25. – 29. mája 2005.

Lucia Bokorová, dr, Uniwersytet w Trnawie (Słowacja),
Wydział Pedagogiczny, Katedra Studiów Pedagogicznych.
Specjalizuje się w historii wychowania

Wielkie Morawy i misja bizantyńska – początki piśmiennictwa

Nieporównanie większe znaczenie dla sfery duchowo-intelektualnej, nie tylko dla Słowian, ale dla całej Europy, a przede wszystkim dla naszych przodków, miała misja bizantyńska – misja Konstantyna i Metodego. Ich przybycie w 863 roku i działanie w Państwie Wielkomorawskim oznaczało nie tylko chrystianizację społeczeństwa, ale również początek piśmiennictwa na terenie Słowacji. Pierwszym zadaniem Konstantyna i Metodego było utworzenie szkoły, w której nauczanie rozpoczęło się od podstawowej nauki czytania i pisania, a jej głównym celem było przygotowanie do stanu duchownego³. Obok kształcenia zajmowano się również tłumaczeniami tekstów – głównie religijnych. Źródła historyczne na temat funkcjonowania tej szkoły są niestety ubogie. Spory historyków dotyczą nawet miejsca, w którym owa szkoła istniała. Za prawdopodobne uważa się Osvětimany – miasto położone blisko dzisiejszego Uherského Hradišta (Czechy). Co się jednak tyczy organizacji i programu tej szkoły, to wiemy z pewnością, iż:

1) na jej czele stał Konstantyn – czyli intelektualista, jeden z najbardziej wykształconych ludzi ówczesnego świata. Konstantyn miał doświadczenie akademickie – był studentem, a później profesorem uniwersytetu w Konstantynopolu. Był również

Prešov: Vydavateľstvo M. Vaška, 2007, s. 112.

3 Michalička, V. *Školstvo a kultúra Veľkej Moravy*. In: *Historická Revue*. Roč. 9. č.3. 1998, s. 28.

kolegą i współpracownikiem najwybitniejszego bizantyńskiego uczonego Focjusza.

2) oryginalność szkoły w Osvětimanoch polegała na tym, że bracia Konstantyn i Metody nie nauczali w języku greckim ani łacińskim, ale udostępnili swoim uczniom teksty w języku słowiańskim, dzięki stworzonemu przez siebie pierwszemu alfabety słowiańskiemu (zwanemu głagolicą). Dzięki temu nie tracili czasu na długie przygotowanie językowe swych uczniów.

Historia piśmiennictwa słowiańskiego nie trwała jednak długo, bowiem Wielkie Morawy już z początkiem X wieku rozpadły się – nie były w stanie obronić się przed atakami plemion węgierskich. Terytorium dzisiejszej Słowacji dostało się pod wpływ tworzącej się monarchii węgierskiej (państwa uhorskiego)⁴.

Państwo uhorskie, które zaczęła w X wieku organizować węgierska dynastia Arpadów, od początku powstawało jako państwo wieloetniczne, w którym największy wpływ mieli Węgrzy, ale na jego budowę i organizację miały wpływ również inne nacje – między innymi Słowacy, Chorwaci i Rumuni. Państwo uhorskie od początku kształtowało się jako chrześcijańskie, w którym językiem urzędowym, liturgicznym i elit była łacina. Zachodnia słowiańszczyzna od IX wieku uległa procesom politycznej dyferencjacji – Słowacy rozwijali się w ramach państwa uhorskiego, Polacy i Czesi w polskim i czeskim królestwie.

Szkolnictwo w wiekach średnich

Jak wyglądała w owym czasie sytuacja w szkolnictwie? Do końca XIII wieku nie mamy (oprócz jednej wzmianki o szkole biskupiej w Nitrze) prawie

żadnej pisemnej wzmianki na temat szkolnictwa. Jednak, z tego co się zachowało w źródłach historycznych, można dedukować, iż szkoły istniały już dawniej. Najstarsze bowiem informacje mówią o już istniejącej szkole lub o nauczycielu – jednak milczą o samym powstaniu szkoły. Struktura szkolnictwa była w tych czasach typowa jak dla średniowiecza – funkcjonowały szkoły klasztorne, parafialne i katedralne.

Rozwój Monarchii Austro-Węgierskiej był w porównaniu z krajami Europy Zachodniej opóźniony. Ale już w XIV wieku możemy mówić o większym rozwoju gospodarczym i jednocześnie o wzroście i większym zainteresowaniu kształceniem. W tym czasie we wszystkich większych miastach istniały szkoły. Najbardziej rozwiniętymi miastami na terenie Słowacji były wówczas miasta związane z kopalnictwem (np. Banská Štiavnica, Kremnica) lub miasta, które bogaciły się na handlu zagranicznym (Bardejov, Levoča). Wywarło to wpływ również na poziom szkół w tych miastach. Bogate miasta mogły większe sumy pieniędzy przeznaczać na szkoły, sztukę i miejskie budowle. Rozwój gospodarczy i polityczny miast wywołał większe zainteresowanie nauką, szkołami, kształceniem. Większe środki materialne owe rozwinięte miasta przeznaczały na szkoły i nauczycieli.

Szkół wyższych na Słowacji w XIV wieku nie było. Studenci jeździli na studia wyższe do zachodniej Europy – Włoch i Francji, ale najwięcej studentów jeździło na studia do Pragi (Uniwersytet Karola), Wiednia i Krakowa.

Pierwszy uniwersytet na Słowacji nazywany *Akademia Istropolitana* powstał w 1465 roku z inicjatywy węgierskiego króla Macieja Hunyadiego

4 Kováč, D. *Dejiny Slovenska*. Praha: Lidové noviny, 1998, s. 32.

(bardziej znanego jako Maciej Korwin)⁵. Zajmuje on bardzo specyficzne miejsce na liście węgierskich królów, był znany jako mecenas kultury, sztuki i nauki. Jego dwór królewski był typowym dworem króla epoki odrodzenia. Słynna biblioteka Macieja Korwina uważana jest za drugą największą (po bibliotece papieskiej) w ówczesnym świecie. Niestety nie zachowało się wiele informacji o funkcjonowaniu tej uczelni. Wiemy tylko, że kanclerzem został wybrany Jan Vitez – dyplomata, naukowiec i jednocześnie arcybiskup, który powołał wybitnych uczonych na profesorów tej uczelni. Szersze informacje o funkcjonowaniu tej szkoły nie zachowały się, wiemy jedynie, iż działała krótko, a pod koniec władzy Korwina już nie istniała.

Od połowy XVI wieku – czasów reformacji i kontrreformacji, szkolnictwo rozwijało się w dwóch kierunkach – szkoły dzieliły się według konfesji na szkoły katolickie i protestanckie. Reformacja szerzyła się na Słowacji dość szybko i bezpośrednio z Niemiec, gdzie sporo Słowaków studiowało i zapoznało się z Lutrem i jego doktryną. W XVI wieku większość szkół miejskich przeszła do rąk protestantów. Szkoły protestanckie nie miały jednolitego programu kształcenia, każda miała swój własny, ale musiał on zostać zatwierdzony przez radę miasta⁶. Jednym z najbardziej rozwiniętych kulturowo i zamożnych miast był Bardejów (we wschodniej Słowacji). W szkole w Bardejowie w roku 1540 powstał słynny program kształcenia, który przejęło później wiele miast w Monarchii⁷.

5 Segeš, V. *Kniha kráľov. Panovníci v dejinách Slovenska a Slovákov*. Bratislava: SPN, 2003, s. 178.

6 Rezik, Ján. *Gymnaziológia*. [online]. Zlatý fond denníka SME 2009, [cit.2011-02-03] Dostupné na: http://zlatyfond.sme.sk/dielo/1164/Rezik_Gymnaziologia-Uvod/1

7 Rezik, J. *Gymnaziológia 2. Školy kráľovských a banských*

W XVII wieku powstawały na Słowacji *scholae magnatum et nobilium* (szkoły dla szlachciców), głównie z inicjatywy szlachty protestanckiej. Nauczycielami w nich zostawali wybitni humaniści, wykształceni głównie na uniwersytetach europejskich. Dzięki nim duch humanizmu przenikał do ciągle jeszcze mentalnie średniowiecznych szkół⁸.

W szkolnictwie katolickim dominowali jezuici. Pierwsi jezuici przybyli na Słowację w XVI wieku i zakładali szkoły – najpierw w Trnawie (1561), później w Klasztorze pod Zníewem (1588)⁹. Wszystkie szkoły jezuickie obowiązywał bez wyjątku program *Ratio studiorum*, zatwierdzony w roku 1599. W 1635 roku powstał na Słowacji pierwszy uniwersytet w Trnawie – studiowali na nim studenci nie tylko ze Słowacji i Węgier, ale również z innych krajów europejskich¹⁰.

Oświecenie – wielkie dyskusje i zmiany w dziedzinie szkolnictwa

Oświecenie jako prąd myślowy pojawiło się najpierw w Anglii – w najbardziej rozwiniętym kraju Europy. W całej Europie ewidentna była tendencja do zmian, dotycząca programów i organizacji kształcenia. Największym ośrodkiem oświecenia i centrum intelektualnym był Paryż, a język francuski uzyskał przewagę w świecie kultury i polityki.

Razem z rewolucją francuską skończyło się ściśle powiązanie szkoły i wychowania z religią. Z idei

miest http://zlatyfond.sme.sk/dielo/1155/Rezik_Gymnaziologia-2-diel-Skoly-kráľovských-a-banských-miest/2

8 Krišková, L. *Bibliografia výročných správ škôl z územia Slovenska 1701 – 1850*. Bratislava: Univerzitná knižnica, 2006, s. 15.

9 Krapka, E. Mikula, V. *Dejiny Spoločnosti Ježišovej na Slovensku. 1561 – 1988*. Cambridge: Dobrá kniha, 1990, s. 28–40.

10 Radváni, H. *Jezuitská a univerzitná knižnica v Trnave*. Trnava: Filozofická fakulta Centrum komunikácie TU, 2006, s. 21.

oświecenia i rewolucji francuskiej ukształtował się nowy liberalny typ państwa, który przejął od Kościoła wiele funkcji – dziedzin, które były do tego czasu domeną Kościoła. Kościół nie stracił całkowicie wpływu na wychowanie i kształcenie, ale jednak jego wpływ w tej sferze zaczął być ograniczany.

Główni przedstawiciele oświecenia odrzucali instytucje kościelne, uważali bowiem, że struktury te nie są w stanie przygotować człowieka do nowoczesnych czasów. Tradycyjny system kształcenia związany z Kościołem uważany był za niebezpieczny dla człowieka, jego swobodnego myślenia i rozwoju. Zabiegano więc o sekularyzację kształcenia.

Znaczenie szkoły zaczęło być postrzegane w kategoriach polityczno-ekonomicznych i rozpoczęła się tendencja do kontroli szkolnictwa ze strony państwa. Mimo tego, że jeszcze ciągle w tych czasach większość szkół była prowadzona przez Kościół, władze państwowe coraz bardziej zabiegały o zakładanie szkół, jak i o kontrolę nad już istniejącymi.

Reasumując, oświecenie odniosło w dziedzinie szkolnictwa wielki sukces, głównie w zakresie:

1. wprowadzenia obowiązku szkolnego;
2. wytworzenia obowiązkowych planów edukacyjnych;
3. nadzoru państwa nad szkołami, w tym również szkołami kościelnymi¹¹.

Idee oświecenia przejawiały się w Monarchii Austro-Węgierskiej, najbardziej w dziedzinie szkolnictwa. Po śmierci cesarza Karola III w 1740

roku na tron cesarski dostaje się jego córka Maria Teresa¹². Monarchia, którą otrzymała w dziedzictwie, nie była w dobrym stanie, nie było dziedziny, która nie potrzebowałaby reformy. W porównaniu z krajami zachodnioeuropejskimi Monarchia była bardziej opóźniona. Maria Teresa została koronowana w Bratysławie. Do tej pory nie wyobrażano sobie, że tak wielka monarchia mogłaby być kierowana przez kobietę, i to w dodatku tak młodą – Maria Teresa miała wówczas 24 lata.

Maria Teresa była niewątpliwie utalentowana, a ponadto potrafiła sobie wybrać dobrych doradców. Z ich pomocą zaczęła wprowadzać reformy: wojska, opieki zdrowotnej, sądownictwa. Najbardziej znaczącą reformą była jej reforma szkolnictwa. Reformując szkolnictwo, Maria Teresa kierowała się ideami oświecenia, wedle których szkoła ma wychowywać nie tylko dobrych chrześcijan, ale również dobrych obywateli, i że szkołę, naukę i wykształcenie należy upowszechnić wśród ludu.

Maria Teresa rozpoczęła reformę szkolnictwa od reformy szkół wyższych (uniwersytetów). Wybrana przez nią komisja najpierw skontrolowała uniwersytet praski – wyniki kontroli nie były zadowalające, komisja wskazała między innymi na źle prowadzone finanse, zarabianie na sprzedaży tytułów akademickich i niespełnianie przez profesorów swoich obowiązków. Maria Teresa postanowiła zreformować po kolei wszystkie uniwersytety w Monarchii.

Reforma dotyczyła również uniwersytetu w Trnawie. Cesarzowa zdecydowała przenieść uniwersytet z Trnawy do Budy (dzisiejszy Budapeszt).

¹¹ Dülmen, R. *Kultura a každodenní život v raném novověku (16. – 18. století)*. Praha: Argo, 2006, s. 176.

¹² Honzák, F. i in., *Dejiny Slovenska – dátumy, udalosti, osobnosti*. Bratislava: Slovart, 2007, s. 202.

Ostatni wykład na Uniwersytecie Trnavskim odbył się w sierpniu roku 1777¹³. Argumentami, które zaważyły na przeniesieniu uniwersytetu, było między innymi to, że uniwersytet miał wydział medycyny, nie miał natomiast szpitala potrzebnego do kształcenia lekarzy. Kolejnym argumentem było to, że Trnawa nie znajduje się w strategicznie dobrym miejscu – położona jest na skraju Monarchii. Zaczęło się więc przeprowadzanie: cała biblioteka, archiwa, wyposażenie katedr i obserwatorium astronomiczne przeniesione zostały do Budy.

Dla okresu oświecenia charakterystyczny jest wielki rozwój przemysłu i nowych technologii. To wywołało zapotrzebowanie na wykwalifikowanych pracowników. Jedną z dziedzin szybkiego rozwoju były technologie kopalnianie. Potrzebne było założenie szkoły z takim kierunkiem kształcenia. Wybrane zostało miasto na Słowacji – Banská Štiavnica (w 1763 roku)¹⁴. Szkoła stała się słynna i w całej Europie zaczęły powstawać wzorowane na niej wyższe szkoły techniczne. W szkole wykładali znani uczeni (np. Giovanni Antonio Scopoli, był polihistorem – lekarzem, botanikiem, chemikiem, mineralogiem, w swoim dziele *Rok przyrody* opisał faunę i florę z okolic Banskiej Štiavnicy, i zrobił to już według systemu szwedzkiego naukowca Karola Linneusza, z którym prowadził naukową korespondencję).

Szczytem reform Marii Teresy w dziedzinie szkolnictwa była organizacja szkół podstawowych i średnich według programu *Ratio Educationis*¹⁵. W wypracowaniu tej reformy brał udział Słowak

Adam František Kolár. Był on dyrektorem dworskiej biblioteki w Wiedniu i doradcą Marii Teresy¹⁶. Reforma miała dla Słowaków wielkie znaczenie. Chociaż w XVIII wieku był dostęp do szkół w miastach i ich mieszkańcy mieli minimalne podstawowe wykształcenie, po reformie *Ratio Educationis* nauka w szkołach zaczęła być dostępna również dla ludzi na wsiach.

Reformy Marii Teresy podniosły nie tylko alfabetyzację wszystkich warstw społeczeństwa, ale również stały się podstawą dla rozwoju nowoczesnego szkolnictwa na Słowacji.

Lucia Bokorová

Trnava, Slovakia

bokorovalucia@gmail.com

Keywords: history of education, middle ages schools, reformation, Jesuits schools, enlightenment

Synthetic image of the history of education in Slovakia - from the beginnings of literature in Great Moravia to the development of education during the Enlightenment

Abstract

The purpose of this article is to give the summary view on history of education in Slovakia. As the first important moment for culture and education is considered Byzantine mission of two highly educated brothers Cyril and Methodius. In long period of Middle Ages the main role in the field of education played the Church. The Age of Enlightenment brought big changes to the school system and education not only in the west European countries, but also in Austro-Hungarian Monarchy.

Lucia Bokorová, PhD, Trnava University in Trnava, (Slovakia), Department of Educational Studies, Faculty of Education. Specialised in the history of education

13 Jankovič, V. *Trnavská univerzita 1635 – 1777*. In: Šimomčíč, J. et al. *Dejiny Trnavskej univerzity 1635 – 1777, 1992 – 2010*. s. 51.

14 Pšenák, J. *Kapitoly z dejín slovenského školstva a pedagogiky*. Bratislava: Vydavateľstvo Univerzity Komenského, 2000, s. 38.

15 *Ratio Educationis 1777 a 1806*. prekl. J. Mikeš, M. Novacká.

16 Tibenský, J. *Slovenský Sokrates. Život a dielo Adama Františka Kollára*. Bratislava: Tatran, 1983, s. 7.